

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 2

Haziran-2024

MAKALE BİLGİLERİ

ARAP DİLİNDE NÛNLAR

NÛNS IN ARABIC LANGUAGE

YAZAR

Fecri HAN

DİB

hanfecri@gmail.com

ORCID: 0009-0002-6716-6382

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11522302>

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 24.05.2024

Makale Kabul Tarihi: 08.06.2024

Sayfa Aralığı: 461-475

ÖZET

Dil, insanoğlunun duygu ve düşüncelerini sözlü veya yazılı bir şekilde ifade etmeye yarayan en önemli iletişim araçlarından biridir. İnsanoğlu bu duygu ve düşüncelerini ifade etmek için bazı sembollere ve seslere ihtiyaç duymuş ve harfler aracılığıyla bunu giderme yoluna gitmiştir. Her dil kendi içinde diğer dillerden ayrıldığı özellikleri itibariyle farklı bir yapı arz etmektedir. Arap dili gramerinde de hece harflerinin yüklendiği önemli görev ve fonksiyonlar vardır. Çünkü harf, kimi zaman kelimenin başında, kimi zaman kelimenin ortasında ve kimi zaman da kelimenin sonunda bulunmak suretiyle yapı ve manasında bazı değişikliklerin meydana gelmesine etki etmektedir. Bu harflerden biri de nûn harfidir ki, Arap dili gramerinde fâil, ref' alâmeti, tenvîn, mutâvaat, te'kîd, vikâye gibi birçok bağlamda kullanılmıştır.

Çalışmada nûnların türleri, kiminin manaya, kiminin de yapı ve i'raba olan etkisi ve kullanımları üzerinde çoğunlukla klasik, az da olsa modern kaynaklardan yararlanılarak ele alınmıştır. Çalışmada nûnlar, te'kîd nûnları, beş fiillerin nûnu, nûnü'l-vikâye, muzâraat nûnu, nisvet nûnu, nûnü'l-müsennâ, cem-i müzekker-i sâlimin nûnu, zâid nûn, aslî nûn ve tenvîn (sarf nûnu) mana ve yapıya etkisi yönüyle işlenmiştir. Çalışmanın sınırlı olmasından dolayı konu belirli örnekler üzerinden ele alınmıştır. Bu sebeple çalışmada nûnların hem lafza olan etkisi hem de lafız ve manaya etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Nûnlar, Te'kîd, Te'kîd Nûnu, Nisvet Nûnu.

ABSTRACT

Language is one of the most important communication tools used to express human feelings and thoughts verbally or in writing. Human beings needed some symbols and sounds to express these feelings and thoughts, and they tried to satisfy this through letters. Each language has a different structure in terms of its characteristics that distinguish it from other languages. In the Arabic language grammar, syllabic letters have important duties and functions. Because the letter sometimes appears at the beginning of the word, sometimes in the middle of the word, and sometimes at the end of the word, causing some changes in its structure and meaning. One of these letters is the letter nûn, which is used in Arabic language grammar in many contexts such as agent, ref' sign, attentvîn, mutâvaat, te'kîd, vikâye. In the study, the types of nuns, the effects of some on meaning, some on structure and meaning, and their uses are discussed, mostly by using classical and a few modern sources. In the study, nûns, te'kîd nûn, nûn of five verbs, nûnü'l-vikâye, muzâraat nûn, nisvet nûn, nûnü'l-müsennâ, cem-i müzekker-i sâlimin nûn, zâid nûn, aslî nûn and n (consumables) It has been processed in terms of its effect on meaning and structure. Due to the limited nature of the study, the subject has been discussed through specific examples. For this reason, the study focuses on the effect of nûns on both the wording and the wording and meaning.

Key Words: Arabic Language And Rhetoric, Nuns, Te'kîd, Te'kîd Nun, Nisvet Nun.

GİRİŞ

Arap alfabesinde yer alan harflerin mana, isim, ses gibi temel özellikleri vardır. Harflerin yapıyı oluşturmaları yanında manaya da etkileri söz konusudur. Harflerin kelimeyi oluşturanlarına hurûf-i mebânî, bir sese karşılık gelenlerine hurûf-i hicâ ve noktalı olanlarına hurûf-i mu'cem şeklinde taksimleri yapılmıştır. Nûn harfi aynı zamanda Kur'an'da isim olarak geçmekle birlikte hurûf-ı mukattaa şeklinde Kalem Sure'sinin başında da yer almaktadır. Bu harf Fenike dilinde balık anlamına gelen (nûn) sözcüğünden gelmiştir. (Özalp: 2023,17.)

Arap gramerinde nûn harfi farklı görev ve isimlerle kullanılmıştır. Bu farklı görev ve fonksiyonlara sahip olan nûn harfi şu başlıklar altında ele alınmıştır: Te'kîd nûnları, beş fiillerin nûnu, nûnü'l-vikâye, muzâraat nûnu, nisvet nûnu, nûnü'l-müsennâ, cem-i müzekker-i sâlimin nûnu, zâid nûn, aslî nûn ve tenvîn (sarf nûnu) bu şekilde farklı görevleri icra etmesi için kullanılan nûn, bazen fâil, bazen merfuluk alâmeti, bazen te'kîd bazen de mutâvaat anlamını ifade etmek için kullanılmıştır. Durum böyle olunca şunu söylemek mümkündür: Nûn harfi hem kelimenin yapısına hem de manasına etki etme yönü olan bir harftir.

Nûn harfi hakkında Arap ve Türk dünyasında birçok çalışma yapılmıştır. Arap dünyasında Salâh Ravâyî'nin "Bahs fi nûni'l-vikâye"si, Muhammed Saîd Sâlih el-Gâmîdî'nin "el-Arabiyyetü lügatü'n-nûn"u, Mustafa Zekî en-Nûtî'nin "en-Nûn fi lügati'l-Arab dirâse lügaviyye fi dav'i Kur'âni'l-Kerîm"i, Subhî Abdülhamîd Muhammed Abdülkerim'in "en-Nûn ve ahvâluhâ fi lügati'l-Arab"ı ve İbrâhîm Hamza Dervîş Cüneyd'in "en-Nûnât fi'l-Arabiyyeti ve istimâlâtuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm"i nûn hakkında yapılan tez, makale ve kitap çalışmalarının başlıcalarıdır. Türkçede de bu konuda yazılmış tez ve makale çalışmaları bulunmaktadır. Yusuf Buhan'ın "Arap Dili Gramerinde Nûnü'l-Vikâye'nin Kullanım Alanları ve Manaya Etkisi", Şahabettin Ergüven'in "Arapçada Birinci Tekil Şahıs İyelik Zamirinin İ'râb ve Kullanım Özellikleri", Soner Gündüzöz'ün "Geleneksel Harf Sembolizminin Bir Yorumu Olarak Nûn Harfi" ve Emine Merve Aytekin'in "Arap Dilinde Telaffuz Edilmeyen veya Anlama Etkisi Olmayan Zevâid Harfler (Şekil Ekleri)" adlı makaleleri ile Gökhan Tunç'un "Arapça'da Nûn Harfi ve Kullanım Biçimleri" başlıklı tezi nûn hakkında yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

Arap dilinde nûn harfinin hem lafız hem de anlam yönünden kelimeler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan çalışmamızda nûn harfinin her iki yönü üzerinde de durulacak ve örnekler üzerinden ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Te'kid Nûnları (نونا التوكيد)

Nûn harfi kullanıldığı yere göre farklı manalar ifade etmektedir. O farklı manalardan bir tanesi de bu başlık altında bahsedeceğimiz te'kid manasıdır. Te'kid nûnları sadece fiili muzâri ve ondan türetilen emir fiillerine bitişir ve fiilin manasını kuvvetlendirir. Te'kid nûnları iki tanedir. Bunlardan şeddeli olana (النون المؤكدة الثقيلة) (ن), yani “şeddeli te'kid nûn” şeddesiz sâkin nuna ise (النون المؤكدة الخفيفة) (ن), “şeddesiz te'kid nûn” denir (İbn Hişâm, 1985). Bu iki nûn hakkında detaylı bilgiyi ilgili başlıklar altında vermeye çalışacağız.

1.1. Şeddeli Te'kid Nûnu (النون المؤكدة الثقيلة)

Emir fiili herhangi bir şart aranmaksızın bu te'kid nûnu alabilirken, muzâri fiilinin bu nûnu alması için bazı şartlar öne sürülmüştür:

1. Muzâri fiilin hâl (şimdiki zaman) ifade etmemesi, istikbâl (gelecek zaman) manasında kullanılması (İbn Hişâm, 1985, 444). Örneğin: (وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ) “Allah’a andolsun ki putlarınıza bir oyun oynayacağım!” (el-Enbiyâ 21/57).

2. Edatından sonra gelen fiili muzârinin te'kid nûnunu alması vücûba yakın derecesindedir (İbn Hişâm, 1985, 444). Buna (وَإِنَّمَا يُنَزِّعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ) “Eğer şeytandan sana bir dürtü gelirse” âyeti örnek verilebilir (el- Fussilet 41/36).

3. Başında “te'kid lâm” (ل)’i bulunan muzâri fiil: (لَيُقْرَأَنَّ) “mutlaka okuyacak.”

4. Fiili muzârinin başına nehiy lâmi (لا) geldiğinde: (لَا يَرَنْ) “asla kaçmasın!”

5. Fiili muzârinin başına soru edatı geldiğinde: (هَلْ تَجْتَمِدَنَّ) “mutlaka çalışacak mısınız?”

6. Temenni ifade eden bir edat alan fiili muzâri: (لَيْتَكَ تَنْجَحَنَّ) “keşke hep başarılı olsan!”

7. Kasemin (yeminin) cevabında gelen fiili muzâri: (وَاللَّهِ لَأَفْعَلَنَّ) “Allah’a yemin olsun ki mutlaka yapacağım” (İbn Hişâm, 1963, 35).

Fiili muzârinin sonuna bitişen şeddeli te'kid nûnu, fiilin yapısında da değişikliğe sebep olur. Müfred olan fiillerde fiilin son harfi fetha üzere mebnî olur. Bu hem emir fiili için

hem de emir olmayan muzâri fiili için geçerli bir kuraldır. Şu örneklerde olduğu gibi: **يُنْصُرَنَّ، تَنْصُرَنَّ، أَنْصُرَنَّ، نَنْصُرَنَّ**, bu fiillerin hepsi de müfred olan fiillerdir. Son harfleri olan (ر) harfi fetha üzere mebni olmuştur. Cem'i (çoğul) olan fiillerde ise zamme üzere mebni olur. **يُنْصُرَنَّ، تَنْصُرَنَّ**, bu fiiller ise son harfleri olan (ر) harfi zamme üzere mebni olmuştur (İbn Hişâm, 1963, 35).

Şeddeli te'kid nûnu, sonuna bittiği fiillerin anlamca kesinlik ifade etmesini ve anlamın daha kuvvetli olmasını da sağlar. Başta verdiğimiz bütün örneklerde te'kid anlamını da yansıtabilecek şekilde Arapça cümlelerin anlamlarını verdiğimiz için burada gereksiz tekrara düşmemek için ayrıyeten örnek vermeyeceğiz.

1.2. Şeddesiz Te'kid Nûnu (النون المؤكدة الخفيفة)

Bu nûn muzâri ve emir fiillerinin sonuna gelen sâkin bir harftir (Aslan, 2016, 124). Daha önce bahsi geçen “şeddeli te'kid nûnu” gibi fiilin anlamını kuvvetlendirmek için kullanılır.

Bu nûnun muzâri ve emir fiillerinin sonuna bitişmesi için daha önce “şeddeli te'kid nûnu” için zikrettiğimiz şartlar aynen geçerlidir. Bu harf de bittiği fiilde bazı değişikliklerin meydana gelmesine sebep olur. Cemi müzekker sigalarının sonundaki cemi alâmeti olan “vâv” harflerini düşürerek zammeli yapar. Örnek verecek olursak: (اضْرِبْ)، bu emir sigasının sonuna bu nûnun bitişmemiş hali şöyle idi: (اضْرِبُوا)، bu te'kid nûnu müfred muzâri ve emir fiillerinin son harfinin harekesini fethaya çevirir. (اضْرِبِ)، bu nûn muzâri ve emir fiillerinin tesniyelerine ve cem-i müennes sîgaların sonuna bitişmezler (Aslan, 2016). Bahsettiğimiz her iki te'kid nûnu da fiil isimlerinin (fiil manasını ifade eden isimler) sonuna bitişmezler: (مَهْ) “yapma!” (حَذَارْ) “sakın!” (Müberred, 1964, 3/25).

Şeddesiz te'kid nûnu elif harfî yardımıyla tenvînli olarak da gelebilir. **لَيْسَجِنَّ وَيَكُونَنَّ مِنْ الصَّاعِرِينَ** “Andolsun, eğer kendisinden istediğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!” (Yûsuf 12/32). Burada tenvîn şeklinde gelen (وَلْيَكُونَنَّ) fiili aslı itibarıyla şeddesiz te'kid nûnu olan (وَلْيَكُونَنَّ) fiilidir. Bu ayeti kerimede zikredilen te'kid nûnu aynı zamanda fiilin anlamını pekiştirme yönünden de etkilemiştir.

2. Ef'âl-i Hamse Nûnu (نون الأفعال الخمسة)

Ef'âl-i Hamseden maksat muzârinin tesniye elifi, cemi vâvı ve muhataba ya'sı almış olan fiillerdir. Bu fiiller şunlardır: (يفعلان، يفعلون، تفعلان، تفعلون، تفعلين) bu fiillerin ref' hali (ن)

harfinin sabit olup düşmemesidir. Nasb ve cezm halleri ise (ن) harfinin düşmesiyle olur (Ferâhîdî, 1995). Buna örnek: (لَمْ يَفْعَلُوا، لم يفعلوا، لم تفعلوا، لم تفعلوا) görüldüğü üzere cezm halinde beş fiillerin hepsinin de (ن) harfi düşmüştür. Nasb durumuna örnek ise: (لَنْ يَفْعَلُوا، لن يفعلوا، لن تفعلوا، لن تفعلوا) hem cezm hem de nasb halinde örneklerde de görüldüğü gibi (ن) harfi düşmüştür. Bu beş fiillerin (ن) harfine aynı zamanda i'rab nûnu da denir (Ferâhîdî, 1995, 331). Burada bahsedilen nûn harfi anlam yönünden herhangi bir pekiştirme katmamaktadır.

3. Nûnü'l-vikâye (نون الوقاية)

Nûnü'l-vikâye, fiili kesreden korumak için fiile mütekellim yâ'sından önce getirilen harf diye tarif edilmiştir (İbn Akîl, 1980, 1/108; Zemaşerî, 1993, 177). Bazı dil ekolleri bu nûna, nûnü'l-imâd da demişlerdir (Ukberî, 1995, 1/483). Tanımı yapılırken fiili kesreden korumak için özellikle vurgulanmasının amacı, fiilin kesreyi almaya muktedir olmadığından kaynaklanmaktadır. Nûnü'l-vikâye hem mazi fillere hem de muzâri fillere gelebilen bir harftir. (يُنْصُرُنِي، نَصْرْتَنِي), her iki fiili de doğrudan kesre almalarından korumuştur. Nûnü'l-vikâyenin isimlerin sonuna bitişmesi konusunda dilbilimciler arasında ihtilaf vardır. Bitişmez diyenlerin gerekçesi isimlerin kesre almalarına herhangi bir engelin olmadığıdır. Nûnü'l-vikâye aynı zamanda taaccüp fiillerinin de sonuna bitişebilir: (مَا أَكْرَمَنِي) “Ne kadar cömerdim!” (أَكْرَمَ بِنِي) “Ne kadar da cömerdim!” bu örneklerde olduğu gibi her iki taaccüp fiilinin (fiil-i taaccüb-i evvel, fiil-i taaccüb-i sâni) sonuna da bitişebilir. Fiili mazi ve taaccüp fiilleri bu durumda fetha üzere mebni olurlar (İbnü'l-Haşşâb, 1972, 147). Nûnü'l-vikâye harflerin de sonuna bitişebilir. Örneğin: (إِنِّي، إني، كَأَنِّي، لكنني) Nûnü'l-vikâyenin bu harflere dâhil olmasının sebebi, bu harflerin fiillere benzemesi yönüyledir (İbn Yaîş, 2001, 3/348).

4. Muzâraat Nûnu (نون المضارعة)

Arap dilinde kullanılan nûnlardan biri de “muzâraat” nûnudur. Muzâri fiil: Şimdiki hâl veya gelecek zamana delalet eden ve başında muzâraat harflerinden (أ،ت،ي،ن) biri bulunan fiildir (Halebî, 2001, 153). Bu harflerden biri de nefis-i mütekellim maalgayr (biz)'ı ifade etmek için fiile zâid bir harf olarak getirilen “muzâraat” nûnudur. Birinci çoğul kişi olarak kullanılan bu nûn hem erkekler hem de kadınlar için ortak kullanıma sahiptir. Mesela iki erkek “biz yazıyoruz.” Dediklerin de şöyle derler: “تَكْتُبُ” aynı şekilde iki kadın da: “Biz yazıyoruz.” Deseler “تَكْتُبُ” diyeceklerdir.

5. Nisvet Nûnu (نون النسوة)

Cem‘i müennese delâlet etmesi için mazi, muzâri ve emir fiillerine bitişen muttasıl bir zamirdir. Bu nûn ma kabli sâkin, kendisi fetha üzere mebni olan ve şeddeli olmayan bir harftir (Dervîş, 2012, 156). Muzâri fiiline bitiştiğın de fiili muzâri sükûn üzere mebni olur. Örneğın: (يَكْتُبْنَ) Nûn ise: Fâil olduğundan fetha üzere mebni olup mahallen merf‘udur. Aynı şekilde fiili mazi ve emir fiiline de bitişir. Örneğın (فَإِنْ طَبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ) “Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse” (en- Nisâ 4/4) âyetinde geçen (طَبَّنَ) fiili mazinin Cem‘i müennesidir. Nisvet nûnu fetha üzere mebni olup burada mahallen merf‘udur. Çünkü fâil konumundadır. Fiili mazi ise sükûn üzere mebnidir. Emir fiili sonu sahih harf olduğunda sükûn üzere mebni olup fâili de müstetir olur. Örneğın: أَكْتُبُ دَرَسَكَ, nisvet nûnu bitiştiğında ise nisvet nûnu fetha üzere mebni olup fâil olur. Emir fiili de sükûn üzere mebni olur. Örneğın: يَا نِسْوَةَ اِشْهَدْنَ بِاِلْحَقِّ, Hiçbir fiilde nisvet nûnu düşmez çünkü düşerse müzekkerlerin müfredleri ile karışacaktır. Böyle bir karışıklığa mahal vermemesi için nisvet nûnu hazfedilmez. Bu nûn hem cezm hem de nasb halinde sabit kalıp asla düşmez (İbn Sâig, 2004, 2/917).

6. Nûnü’l-Müsennâ (نون المثنى)

Muzâri fiillerin ve isimlerin ikil olanlarının sonunda bulunan nûna “Nûnü’l-Müsennâ” denir (Enbârî, 1999, 65). Kelimenin birden fazla kişiye delâlet etmesi için Arap dilinde çeşitli alâmetler kullanılmıştır. Onlardan biri de fiili muzâri ve isimlerin tesniyelerinin sonuna bitişen “elif ve nûn” (ان)‘dür. Muzâri fiile bitişen bu iki harfin ikisinin de ayrı ayrı i’rabı vardır: (يَنْصُرَانِ) bu fiilin sonunda bulunan “elif” fâil zamiri iken “nûn” ise fiilin merfu‘ olduğunun işaretidir. Aynı zamanda bu nûn tekildeki tenvînden ivazdır. Sonuna tesniyye nûnu bitişen muzâri fiillerin nasb ve cezm alâmetleri bu nûnun düşmesi iken, ref‘ durumunda ise sabit kalmasıylaadır. Muzâri fiilinin sonunda bulunan bu nûn harfinin harekesi her zaman sabit olup düşmemesi durumunda kesredir. İsimlere bitişen bu harfin yine aynı şekilde son harekesi kesredir. İsimlere bitişen bu nûna örnekler verecek olursak: جَاءَ زَيْدَانِ، وَ رَأَيْتُ زَيْدَيْنِ، وَ مَرَرْتُ بِزَيْدَيْنِ, verilen bu üç örnekte tesniyyenin i’rab durumları şöyledir: Fâil olan (زَيْدَانِ) ref‘ alâmeti olan eliftir. Zammenin yerine geçmiştir. Nûn ise son harekesi kesreli olan tesniyye alâmeti olarak gelmiştir. Diğer iki örnek ise “وَ رَأَيْتُ ، وَ مَرَرْتُ بِزَيْدَيْنِ” nasb ve cer alâmeti için elif ya harfine dönüşmüştür. Fakat burada konumuzla alakalı olanı ise nûn harfinin her iki durumda da tesniyye alâmeti olması ve

kesre ile gelmesidir. Fiillerde tesniyye alâmeti olan bu harf sadece nasb ve cezm durumlarında düşerken isimlerde ise sadece izafet durumunda düşer. Birer örnek verirsek: (لَمْ يَذْهَبَا، لَنْ يَذْهَبَا) isimlerin izafet durumu için ise: (أُذْنَا الْحِصَانِ صَغِيرَتَانِ) “Atın iki kulağı küçüktür.” Bu örnekte muzaf olan (أُذْنَا) kelimesi izafetten dolayı tesniyye nûnu düşmüştür. Çünkü isimlerin ikil ve çoğulları başka bir isme izafe edilirken sonlarındaki nûn düşer (Cârim - Emîn, ts., 2/178).

7. Cem-i Müzekker-i Sâlim Nûnu (نون جمع المذكر السالم)

Müzekker isimlerin sonuna ref' halinde “vâv” ve fethalı “nûn”, nasb ve cer hallerinde ise “yâ” ve fethalı “nûn” getirilerek yapılır. Cem-i müzekker-i sâlimin ref' hali “vâv” ile nasb ve cer halleri ise “yâ” ile yapılır (Sanhâcî, 1998, 9). Bu nûnun üç durumu yani ref', nasb ve cer hallerini birer örnek üzerinden tahlil etmeye çalışalım: Öğretmenler çalışkan öğrenciyi sever. (يُحِبُّ الْمُعَلِّمُونَ التِّلْمِيذَ الْمُجْتَهِدَ), bu örnekte fâil olan (الْمُعَلِّمُونَ) lafzı ref' hali zamme yerine “vâv” ile gelmiştir. “Öğretmenleri lokantada gördüm” (رَأَيْتُ الْمُعَلِّمِينَ فِي الْمَطْعَمِ), örneğinde ise meful olan (الْمُعَلِّمِينَ) kelimesi nasb hali fetha yerine “yâ” ile gelmiştir.

Hâkim suçluları hapis cezasına çarptırdı. (حَكَّمَ الْقَاضِي بِالسَّجْنِ عَلَى الْمَجْرِمِينَ), bu örnekte ise cer hali kesre ile olması gerekirken yine nasb halinde olduğu gibi (الْمَجْرِمِينَ) kelimesi “yâ” ile gelmiştir. Cem-i müzekker-i sâlimin nûnu tesniyyede olduğu gibi yine muzâf olduğunda düşer: Çocuğumun öğretmenlerine selam verdim. (سَلَّمْتُ عَلَى مُعَلِّمِي وَوَالِدِي), bu örnekte ise kendisinden sonra gelen (وَالِدِي) kelimesine izâfe olan (مُعَلِّمِي) lafzının nûn harfi düşmüştür.

Hakikatte cem' olmayıp fakat cem-i müzekkere mülhak olan kelimeler vardır: (أُولُو و) (عَالَمُونَ و أَرْضُونَ و سنون و عشرون و أهلون و عَلِيُونَ), bu kelimelerin hepsinin de hükmü yine cem-i müzekkerin hükmü gibidir. Yani ref', nasb ve cer halleri aynen cem-i müzekker gibi harf ile olur. Ref' halinde “vâv” nasb ve cer hallerinde ise “yâ” ile i'rablanır (Cevcerî, 2004, 1/197).

8. Zâid Nûn (النون الزائدة)

Bazı şartlara bağlı olarak kelimenin aslından olmayan nûn harfi zâid sayılmıştır. O şartlar klasik eserlerde şöyle ifade edilmiştir:

1. Kelimenin aslından olduğuna dair herhangi bir delil bulunmadığı sürece: Bir kelimedede kendisinden önce üç asli harf bulunan elif'ten sonra gelen nûn" zâid sayılmıştır. Örneğin: (مروان، عثمان، سكران)

2. Mutâvaat (dönüşlülük) için olan sülâsi mezîd (انفعال) bâbından gelmesi. Örneğin: (كسرت) (القلم انكسر القلم) "Kalemi kırdım kalem de kırıldı." Bu örnekte dönüşlülük için kullanılan "nûn" harfi zâidtir.

3. Masterların sonunda getirilen "nûn" zâid sayılmıştır. Mesela: (سَيَلَانٌ) bu masterın sonunda bulunan nûn zâidtir.

4. Altıncı harf olarak getirilen "nûn" harfi zâid sayılmıştır. Örneğin: (زَعْفَرَانٌ)

5. Yedinci harf olarak getirilen "nûn" harfi de zâid sayılmıştır. Örneğin: (عَبْيَرَانٌ)

6. Üçüncü harfi sâkin hale getirilen kelimelerin "nûn" harfi zâid sayılmıştır. Mesela: iri dudaklı anlamına gelen (جَحَنَفَلٌ), iri cüsseli anlamına gelen (عَصَنَفَرٌ) bu her iki örnekte geçen "nûn" harfi zâiddir (Eyyûbî, 2000, 2/211).

9. Aslî Nûn (النون الأصلية)

Kelimenin kök harflerinden biri olan nûn harfine aslî nûn denilmiştir. Mesela: (حَسَنٌ، فَطْنٌ،) (عَدْنٌ) bu nûn kelimenin kök harflerinden olduğu için normal münsarif kelimeler nasıl i'rab alıyorsa aynı şekilde i'rab alır (Rummânî, ts., 32).

10. Tenvîn (التنوين)

Tenvîn, mütemekkin (mu'rab) isimlerin sonundaki harekeye uyan ve çift hareke ile yazılan "sâkin nûn" dur (Yakub, 2001, 5/154). Arapçada harekeler üç çeşittir. Buna göre tenvin de üç cinstir: Birincisi, zammeli tenvîn olup kelimenin son harfinin üstüne" şeklinde yazılır. Bu işaret "un" sesi ile okunur. Mesela: (قَلَمٌ، عِلْمٌ). İkincisi, fethalı tenvîndir. İsmi son harfinin üstüne" şeklinde yazılır. Bu tenvîn ince harfleri "en", sesiyle kalın seslileri "an" sesiyle okutur. Çoğunlukla elifle yazılır: (بَيْعاً، نَصراً). Üçüncüsü ise kesreli tenvîndir. İsmi son harfinin altına " " şeklinde yazılır. Bu tenvîn altına yazıldığı kelimeyi

“in” sesi ile okutur: (أَبٍ، فَتْحٍ), şayet tenvînden sonra vasl hemzesi gelirse, o vakit tenvînin sonundaki yazılmayıp okunan “nûn” vasl hemzesine kesre ile bağlanır: (وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ) (لَهُمْ أَنْفُسُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا “Ama onlar bir ticaret veya eğlence görünce ona yönelip seni ayakta bırakıverdiler” (el- Cuma 62/11). Tenvîn, dört kısımda mütâlaa edilmiştir:

10.1. Temkîn Tenvîni (تنوين التَّمْكِينِ)

Mu‘rab munsarif (her türlü i‘rab alâmetlerini almaya elverişli) olan kelimelerin sonuna gelen tenvîndir. Bu tenvîne “sarf tenvîni” de denilmiştir. Mesela (و رَأَيْتُ زَيْدًا، و) (سَلَّمْتُ عَلَى زَيْدٍ) verilen örneklerde Mu‘rab munsarif olan (زيد) kelimesi i‘rabın üç halini (ref‘, nasb ve cer) de âmillerin değişmesiyle almıştır (Yakub, 2001, 5/154; Çörtü, 2015, 52).

10.2. Tenkîr Tenvîni (تنوين التَّنْكِيرِ)

Bu tenvîn genellikle fiil ismi olan (صَهٍ، وَ مَهٍ، وَ إِيهِ) ile sonu (وَيْهِ) ile biten isimlerin sonuna getirilmek suretiyle onların nekra olmasına sebep olur. Fiil isimleri: Arapçada fiil manasını ifade eden fakat fiil gibi çekimleri yapılamayan isimlere “fiil ismi” denir. Bazı özellikleri vardır: Çekimleri yapılmaz, müzekkerlik-müenneslikleri yoktur. Mebnîdirler, diğer fiillerden anlam yönünden daha kuvvetlidirler ve ifade bakımından daha kısa ve özlü olma gibi özelliklere sahiptirler (Hemedânî, 1980, 1/127). Buna Amreveyh (عَمْرَوَيْهِ), Sîbeveyh (سَيْبَوَيْهِ), yapma! (مَهٍ), sus, konuşma! (صَهٍ) kelimeleri örnek verilebilir. Bu örneklerde fiil manasında kullanılan (صَهٍ) ve sonu (وَيْهِ) ile biten (عَمْرَوَيْهِ), kelimeleri tenkîr tenvînini almıştır. Bu tenvîn, mebnî olan kelimelerin ma‘rife ve nekra olanlarını birbirinden ayırmak için kullanılır. (Hemedânî, 1980, 1/17).

10.3. İvaz Tenvîni (تنوين العوضِ)

Bu tenvîn, hazfedilmiş bir cümleye karşılık olarak getirilen tenvîne denir. Üç kısma ayrılır:

A. Müfred kelimelerden ivaz olan tenvîn:

Bu tenvîn, muzâfun ileyhi hazfedilmiş olan (كُلُّ) ve (بَعْضٌ) zarf olan kelimelerin sonuna gelen tenvîndir. Örneğin (تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ), “O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık” (el-Bakara 1/253) âyetinde geçen (بَعْضٍ) kelimesinin sonundaki tenvîn, hazfedilmiş olan (هَمْ) kelimesinden ivaz olup aslı (بَعْضِهِمْ) şeklindedir.

B. Hazfedilmiş harften ivaz olan tenvîn:

Menkûs (sonu “yâ” ile biten) isimlerin ref‘ ve cer hallerinde sonlarından düşen harfe bedel olarak gelen tenvîndir. Örneğin: (كَتَبَ رَاوٍ، وَ كَتَبَ لِبْنِ رَاوٍ) bu örnekte fâil olup ref‘ durumunda olan (رَاوٍ) kelimesinin aslı şöyledi: (رَاوِيٌّ) düşen “yâ” harfinden ivaz olarak tenvîn gelmiştir.

C. Cümleden ivaz olan (cümlelerin hazfine bedel olarak gelen) tenvîn:

Zaman zarfı olan (إِذْ) kelimesinin sonuna gelen kesralı tenvîndir. (إِذْ)’in muzâfun ileyihi olan hazfedilmiş cümleye bedel olarak gelir. Örneğin (وَ أَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ) “Siz o esnada bakacaksınız” (el-Vâkıa 56/84) âyetinde geçen (حِينِيذٍ) kelimesinin sonundaki tenvîn, aslı itibariyle hazfedilmiş (وَ أَنْتُمْ حِينِيذٍ بَلَغَتِ الرُّوحُ الْخُلُوفَ تَنْظُرُونَ) cümlesinden ivaz olarak getirilmiştir. Bu tenvîn bazen hazfedilmiş birkaç cümlelerin yerine de kullanılmıştır. Bu hususa (إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَالَهَا وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ، يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا) “Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığı da ve yer ağırlıklarını dışarı attığı da ve insan “ne oluyor buna!” dediğinde; o gün yer bütün haberlerini anlatır” (ez- Zilzâl 99/1-4) âyeti örnek verilebilir. Bu zikredilen ilk üç ayetten sonraki dördüncü ayet olan (يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا) cümlesinde geçen (يَوْمَئِذٍ) kelimesinin sonundaki tenvîn ilk üç ayetten ivaz olarak getirilmiştir. Bunun aslı ise (يَوْمَ إِذْ زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَالَهَا، وَ يَوْمَ إِذْ أَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا، وَ يَوْمَ إِذْ قَالَ (الْإِنْسَانُ مَا لَهَا) şeklindedir. Böylelikle ivaz olan tenvîn ihtisâr görevini üstlenerek aynı cümlelerin tekrarını önler.

10.4. Mukâbele Tenvîni (تنوين المقابلة)

Bu tenvîn, cem-i müzekker-i sâlimin sonunda bulunan “nûn” harfine karşılık, cem-i müennes-i sâlimin sonuna getirilen tenvîndir. Akıllı eril varlıklara ait kelimeler Cem-i müzekker formunda çoğul yapıldığında o kelimenin müfred halinde bulunan tenvîne karşılık sonuna bir nûn eklenir. Dilciler çoğul formda getirilen bu nûn harfinin, söz konusu kelimenin müfred halindeki tenvîne ivaz olarak geldiğini belirtmişlerdir. Örnek verecek olursak: (مُسْلِمٌ), kelimesindeki tenvîn cemi yapıldığında onun yerine bir nûn getirilir. Şöyle ki: (مُسْلِمُونَ), nasıl bu şekilde cem-i müzekker-i sâlimin sonuna nûn getirilmişse işte bu nûna karşılık cem-i müennes-i sâlime de tenvîn getirileceği ifade edilmiştir Cem-i müennes-i sâlimin sonuna getirilen tenvîne ise /مُسْلِمَاتٌ /ذَهَبَتْ مُسْلِمَاتٌ Müslüman kadınlar gitti cümlesi örnek verilebilir (Hâzîmî, ts., 6/21-24).

SONUÇ

Her dilde olduğu gibi Arapçada da harflerin yüklenmiş olduğu birtakım anlam ve görevler vardır. Söz konusu harflerin gerek lafza gerekse manaya etkileri olduğu görülmektedir. Bu harflerden biri de nûndur. Hece harflerinden olan bu harfin birçok işlev ve fonksiyonu vardır. Kimi yerde fâil, kimi yerde ref'alâmeti, kimi yerde ise nasb ve cezm alâmeti olabilmektedir. Bu harfin türleri dikkate alındığında, bunlardan bir kısmının hem lafza hem manaya bir kısmının da sadece lafza etkisi olduğu görülmektedir. Te'kîd nûnları bitiştiği muzâri fiilin bazı sîgalarını mebnî kılarken bazı sîgalarında da (ef'âl-i hamse) i'râb harfini düşürebilmektedir. Bu durum t'ekîd nûnlarının lafza etkisini göstermektedir. Manaya etkisi ise bitiştiği fiilin anlamını pekiştirmek ve sözün tesirini artırmaktır. Bunun dışında kalan türleri incelendiğinde bunların sadece lafzı etkilediği manaya bir tesiri olmadığı görülmektedir. Örneğin vikâye nûnu yalnızca fiili kesradan korumak amacıyla mütekellim yâ'sından önce getirilir. Aynı şekilde cem'i müzekker sâlim isimlerin sonuna getirilen nûn harfi de müfred formundaki tenvîne karşılık gelmektedir. Yani bu nûn harflerinin etkisi, anlamdan ziyade lafza yöneliktir. Bunların dışında kalan diğer nûnlar da bir şekilde lafza yönelik fonksiyonlar üstlenmektedir. Araştırmanın genel seyri içerisinde şu kanaate varılmıştır ki; nûn harfi kullanıldığı yere göre gerek lafız ve gerekse mana yönünden birçok etkiye sahip olduğu tespit edilmiş olup Arap dili grameri açısından önemi ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Aslan vd., E., Mecmûatü's-Sarf, Şifa Yay., İstanbul 2016.

Bağdâdî, E. M., el-Lübâb fî 'ileli'l-binâ'î ve'l-i'râb. thk. Abdülilâh Nebhân, Dâru'l-fikr, Dımaşk 1416/1995.

Bağdâdî, E. A., Menâzilü'l-hurûf, thk. İbrâhim es-Sâmerrâî. Dârü'l-fikr, Umman ts.

Bağdâdî, E. M., el-Mürtecel fî şerhi'l-Cümel, thk. Ali Haydar, Dımaşk y.y, 1392/1972.

Cârim, A. – Emin, M. en-Nahvü'l-Vâzıh fî Kavâidi'l-Lügati'l-Arabiyye b.y. Dârü'l-Mısriyye ts.

Cevcerî, E. M., Şuzûru'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab, thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî, İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, Suudi Arabistan 1423/2004.

Çörtü, M. M., Arapça Dilbilgisi Sarf, İFAV, İstanbul 2015.

Emil, B. Y., Şerhu'l-Mufassal lî ibni Yaiş, mlf. Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.

Enbârî, E. K., Esrârü'l-Arabiyye, b.y. Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1420/1999.

Eyyûbî, E. İ., el-Künnâş fî fenni'n-nahvi ve's-sarf, thk. Riyâz b.Hasan el-Havvâm, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2000.

Ferâhîdî, E. H., el-Cümel fî'n-nahv, thk. Fahreddin Kabâve, y.y, Beyrut 1416/1995.

Halebî, E. M. Y., Şerhu'l-Mufassal, thk. Emil Bedî' Yakub, Dâru'l-Kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut 1422/2001.

Hâzimî, E. A., Şerhu Elfiyyeti ibn Mâlik, b.y., y.y.

Hemedânî, E. B. A., Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Dâru't-türâs, Kahire 1400/1980.

İbn Hişâm, E. C., Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb, thk. Mâzin Mübârek – Muhammed Ali Hamdullah, Dâru'l-fikr, Dımaşk 1985.

İbn Hişâm, E. C., Katrü'n-nedâ ve bellü's-sadâ, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, y.y, Kahire 1383/1963.

Cüneyd, İ. H. D., en-Nûnât fi'l-Arabiyyeti ve ist'imâlâtuhâ fi'l- Kur'ani'l-Kerim, y.y, Gazze 1434/2012.

İbn Sâig, M., el-Lemhatü fi'ş-Şerhi'l-Mülhati, thk. İbrahim b. Sâlim es-Sâidî, İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî, Suudi Arabistan 1424/2004.

Karaman vd., H., Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yayınları, Ankara 2018.

Müberred, E. M., el-Muktedab, thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme, Alemü'l-Kutub, Beyrut 1384/1964.

Özalp, M. S., "Arap ve Süryânî Alfabeleri", İlahiyat Alanında Gelişmeler, Platanus Publishing, Ankara 2023.

Sanhâcî, E. M., el-Âcurrûmiyye, b.y. Dâru's-Samî'î, 1419/1998.

Zemahşerî, E. M., el-Mufassal fi sinâ'ati'l-i'râb, thk. Ali ebu Melhem, Mektebetü'l-hilâl, Beyrut 1993.